

Summary. *Koshevaya I. «Light and darkness in the story of Michael Staritskiy» «Sworn treasure».* Coloring plays an important role in the realization of the idea of art. Color helps writers to express their thoughts and feelings. Feel the deep meaning of a color image is to penetrate into the depths of the unconscious writer to know the uniqueness of his creative laboratory. The use of color is one of the most individual features of the author's vision of the world and in the embodiment of his artistic practice. The article attempts to analyze the role and symbolic significance of color in a creative manner Staritskiy, particularly in his novel «Sworn treasure». Like many painters word Staritskiy widely used color images in the ideological and artistic and visual means. Color images of the story, the struggle between light and darkness create a certain emotional atmosphere (anxiety, fear, a premonition of disaster, anguish, joy, delight, happiness, desolation and so on), contribute to a better coverage of the ideological conception of the work.

Key words: color, color, symbolism, visual and tactile images, sound color image, coloring, color symbol, chiaroscuro effects, contrast.

УДК 821.161.2.09 Старицький

Оксана ВЕРТИПОРОХ

**ПРОЕКТ СВІДОМОЇ УКРАЇНКИ В
МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО
(на матеріалі драми «Маруся Богуславка»)**

У статті досліджується авторський проект художнього моделювання жіночих образів-характерів у драмі «Маруся Богуславка» М.Старицького, аналізуються їх психосемантичні особливості та ознаки героїчного міфу. Акцентовано на специфіці національного варіанту свідомої жіночності, його унікальності та парадоксальності. Доведено, що актуалізація національної теми у М.Старицького однозначно розгортається через гендерний аспект – формування

національної мужності та національної жіночності. Детально досліджено жіночі образи драми, а особливо образ Марусі Богуславки, котрому притаманна потужна сила волі, розуму, дієвої енергії, що формують національну аристократичну позицію. Зокрема, акцентовано на джерелах патріотизму, щирої і відданої любові до рідної землі Марусі Богуславки, її несвідомих й ідеалізованих почуттях до Сохрона; досліджено психосемантику еволюції головної героїні в полоні, її роздвоєність між жіночим інстинктивним началом (любов до Гірея, до дітей) і колективним національним позасвідомим (актуалізований патріотизм). Вказано на те, що через ідейно-тематичний аспект драми формується реалістична помірковано-патріотична позиція автора – тотальне усвідомлення колоніалізму та відродження національної мужності. Висновується така позиція автора драми, що жіноче інстинктивне начало має знівелюватися і постати нація свідомих українців, тобто основою реалістичного, об'єктивного аналізу-рефлексії стає національна жіноча душа і М. Старицький заохочує читача до пізнання національного характеру в тій ідеальній проекції, яку сам витворює і пропонує.

Ключові слова: аристократичний код, духовна мужність, національна жіночність, свідомий патріотизм, самоусвідомлення, індивідуальне позасвідоме, колективне позасвідоме, героїчний міф.

Постановка проблеми. У другій половині XIX ст. українські письменники у своїх творах активно сигналізували про втрату в національній моделі буття аристократичного коду, духовної мужності, яка була стійкою, виробленою віками, об'єднувальною системою моральних цінностей, про загрозу нового колоніалізму. Таку рису ми спостерігаємо, скажімо, в А.Свидницького, П.Куліша, Панаса Мирного, І.Нечуя-Левицького, І.Франка, у творчості яких відбуваються пошуки органічної для українського характеру ідеї Держави та сильної національної особистості.

Саме тому історичні драми письменника, видавця, театрального діяча, організатора професійного українського театру М.Старицького пройняті «гарячим подихом українського патріотизму» (І.Франко). Принагідно згадаємо сильний патріотичний струмінь історичних драм М.Старицького – «Богдан Хмельницький», «Оборона Буші», «Юрко Довбиш», «Остання ніч», «Маруся

Богуславка», його прозових і поетичних творів тощо. У цих текстах згідно з основною ідеєю – презентувати аналітичний світогляд щодо націєтворчої ідеї, відродити національну пам'ять українців – витворюється героїчний міф із сильними особистостями, для котрих любов до Батьківщини – найголовніша в житті. Так, Я.Поліщук відзначає, що «... його захоплює візія великої історичної прози, що подібно до театру, виховувала б сучасників на традиціях минулого, спонукала становленню громадянської та національної свідомості. В історичних романах, повістях чи драмах Старицький залишається певним свого культурницького чуття, він щиро вірить, що читач потребує передовсім саме такої лектури» [1, с.23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про це відзначали у своїх працях Л.Мороз [2], О.Забужко [3], В.Поліщук [4], Я.Поліщук [1]. Проте сучасні дослідники творчості М.Старицького, пропонуючи важливі зауваги та рефлексії щодо оцінки його доробку, все ж недостатньо приділяють дослідницького інтересу в аспекті психосемантичних аспектів творчості митця, зокрема психоаналітики національних жіночих образів.

Отже, **мета статті** – дослідити психосемантику образу Марусі Богуславки в однойменній драмі Михайла Старицького як його світоглядний і художній проект формування свідомих українців.

Виклад основного матеріалу. На час розвою українського письменства та й української культури загалом у ХІХ столітті колоніальні умови спричиняють для національного характеру нову загрозу від імперської ідеології, тому була необхідна актуалізація національної теми. Саме тому в художніх текстах того часу національний характер переводиться на вищий ступінь самоусвідомлення. Практично всі твори на історичні сюжети М.Старицького зосереджені на патріотичних рефлексіях героїв, на поступовому глибинному національному самоусвідомленні. Потрібно відзначити, що актуалізація національної теми однозначно розгортається через гендерний аспект – формування національної мужності та національної жіночності. Тільки свідомий чоловік і свідома жінка здатні створити цілісний націєтворчий код і свідомо впроваджувати його в життя [5]. Такий проект або ж процес формування свідомих українців постає в драмах митця (образи Богдана Хмельницького, Марусі Богуславки, Юрка Довбиша та ін.).

Особлива увага у п'єсах приділяється жіночим образам – Мар'яні з «Оборони Буші», Марусі Богуславці з однойменної п'єси, Ганні з «Богдана Хмельницького», Насті з «Юрка Довбиша», Тасі з «Останньої ночі», Ганні й Лесі з «Марусі Богуславки». Цим образам притаманна потужна сила волі, розуму, дієвої енергії, що формують національну жіночність.

Особливо цікавим є образ Марусі Богуславки з однойменної п'єси. Із самого малечку Марусі була свідомо передана від батьків любов до вітчизни як національний архетип: «А серденько у мене розцвіло під дзвоном кобз, під плачем дум журливих; прокинулась уперве і любов...» [6, 364] або ж «І кобзарям, і неньці моїй рідній, і дідові, – що надихнули пал до рідного, до долі України...» [6, 365]. Адже саме в дитинстві формується не тільки індивідуальне «я», а й колективне позасвідоме, саме тому героїня і згадує про своє «серденько», яке розквітло від народних пісень, від історій та бувальщин, котрі розповідали дідусь і кобзарі.

За сюжетом драми видно, що особливу роль у вихованні патріотизму Марусі відіграла мати, котра передала доньці не тільки чуйність, душевність (риси індивідуального позасвідомого), а й силу духу, любов до рідної землі, таким чином заактивізувавши архетипи колективного позасвідомого: «І скарб отой в моїй душі будив хи-мерний стрій і злotosяйні мрії» [6, 512].

І тому, навіть закохавшись у Сохрона – мужнього козака-звизтяця, Маруся свою любов до нього мислить не як почуття до мужнього чоловіка, а як любов до ідеалізованого національного героя: «І мариться, що по Вкраїні ти скрізь досягнеш і слави, і почоту, і схилиться до ніг твоїх чолом уся пиха, мізерією вкрита...» [6, 373]. Сохрон тут виступає носієм національного батьківського коду мужності, що активізує ідею державності.

При цьому відзначимо, що, міфологізація національного героя – одне з основних завдань формування аристократичного коду мужності. Саме тому виникає надмірна жіноча емоційність під час розповіді Сохрона Марусі бувальщин про звизтяги і загибель запорожців на морі. Під час цієї розповіді Маруся переймається тим, «щоб лицарство буяло, щоб славою вкривало нам життя!» [6, 384], тобто проявляє посилену рефлексію, актуалізуються несвідомі патріотичні відчуття. Такі ж переживання характерні і для інших ге-

роїв драми (Лесі, Ганни, Степана, Сохрона), кожен з яких є носієм коду мужності, нескореності, козацького психотипу.

Потрібно відзначити, що працюючи над драмою «Маруся Богуславка», Михайло Старицький ускладнює сюжет додатковим мотивом, менш поширеним у фольклорі, але таким, що приховує у собі величезні драматургічні можливості («продав брат сестру»). Таким шляхом автор підводить і до осмислення певної винятковості долі головної героїні та еволюції образу, що саме по собі вже становить ядро драматичного твору, його поглиблену психосемантику. Автора цікавить не так суть подій чи явищ тієї далекої епохи, як душевний стан своїх героїв. З іншого боку, автора привабила можливість розвинути морально-філософську проблему взаємин особистості зі своєю нацією (колективне позасвідоме) і родом (індивідуальне позасвідоме). Так архетип мужньої нації стає основним у світовідчутті героїв драми М.Старицького, тому автор моделює образ українки – героїні, сильної особистості, позбавленої рабської покірності [7].

От, наприклад, потрапивши до полону, Маруся деякий час була щасливою з коханим чоловіком-турком, проте муки сумління її не оминули, і результатом стало її самогубство. Автором акцентується інстинктивна позасвідомо любов героїні: «І обняла мене пекуча мрія: вона мене до любовців тягла, до цілувань з коханим бурсурменом... В коханні він спалив мене зовсім...зомліла я». Маруся усвідомлює власну роздвоєність: з одного боку несвідомо любов до ворога, а тому спостерігаємо в тексті вияв індивідуального позасвідомого – «забавки обридливі. Одноманітні, мляві...В сні химерним, в п'янім чаді...» [6, 386], контраст неусвідомлених почуттів («хіба чуже все зле? Хіба свого не можна вже й забути, а край чужий не можна полюбить? Та вся любов – єдина звичка, й годі...» [6, 388], а з іншого – активізація колективної пам'яті («з родиною померлою ношуся... ой рідний край! .. Ох, як болить отут...» [6, 389]). Маруся Богуславка в інтерпретації Старицького не витримує роздвоєння, дисонансу між особистим і національним, накладає на себе руки.

Материнство також є важливою складовою образу Марусі Богуславки, окрім ідейного навантаження, воно є одним із факторів поглиблення трагічної колізії. Лариса Мороз зауважує: «Усвідомлюючи свій обов'язок перед родом, який зростив її, Маруся, що вже й сама стала продовжувачкою роду, розуміє обов'язок перед ним

(тобто перед своїм новим родом) як не менш серйозний і важливий. ...ці два обов'язки, замість того, щоб взаємодоповнювати, взаємопідкріплювати одне одного, як то було завжди і на Батьківщині залишилися назавжди, тепер опинилося в нерозв'язаній суперечності» [2, 184]. Таким чином, жіноче інстинктивне начало головної героїні нівелюється перед сильним натиском колективного національного позасвідомого.

З цього приводу О. Забужко відзначила, що «Маруся Богуславка визволяє земляків з темниці, але повертатися додому відмовляється не тому, що віддає перевагу «розкоші турецькій» і «лакомству нещасному»..., а тому, що «потурчившись, побусурменившись» (комплекс вини!), автоматично втратила у власних очах право належати до «краю веселого, миру хрещеного», сама себе позбавила гуртової (національної) тожсамости, не набувши натомість нової... [3, 162]. Так національний інтелект вступає в конфлікт із національним позасвідомим, починає активізуватися колективна пам'ять – «кров, рідна кров волає... повинна я з грудей це серце вирвати, все витрутить...» – усвідомлює Маруся Богуславка [6, 472].

Відбувається поступова перемога духу над тілом: «Для неї так, для України-неньки офірувати повинна серце я. До матері любов є найсвятіша, всі почуття схилитись мусять їй... А часом цей повин такий тяжкий... від смерті навіть тяжчий. Сім'я і рід... отчизна, любий край, хрещений люд – все кривне... але діти? До них любов од бога – теж свята... о боже всеблагий! Настав мене і виведи із нетрів на шлях правий... я в немощі слаба... від мук тяжких зомліла серцем кволим... А що чинить? Отчизна, рідний край – для тебе все... нема чого вагатись!» [6, 434]. Так через ідейно-тематичний аспект драми формується реалістична помірковано-патріотична позиція автора – тотальне усвідомлення колоніалізму та відродження національної мужності.

Зрозуміло, що в драмі образ Марусі, як і інші жіночі типи, міфологізується і набуває рис героїчності, мужнього індивідуалізму, адже вона в кінці драми відмовляється від сімейного щастя і задля «рідного краю, отчизни» ладна відмовитися від дітей. Тобто свідомий патріотизм Марусі повертає її від принципу насолоди (еротичний потяг до Гірея, інстинктивна материнська любов до дітей) до принципу реальності (мужня боротьба за визволення невольників, відмова від сімейного щастя). Тому смерть Марусі в інтерпретації

Михайла Старицького – не просто покута за радощі, яких вона зазнала на чужині, серед ворогів, і навіть не аскетична самопокара за те щастя, яке вона насмілилась прийняти від долі в той час як катувалися її земляки й серед них – брат, наречений, а мати жебрачкою блукала по світу, випрошуючи милостиню, щоб не померти від голоду. Як зазначає Володимир Коломієць у своїй статті «Художня трансформація фольклорних образів у творчості Михайла Старицького»: «Ця смерть – прямий наслідок неможливості дальшого життя для людини, якій раптом відкрилась страшна безодня людської непорядності, вражаюча дисгармонія світу» [8].

Маруся чітко усвідомлює свій обов'язок перед народом, який зростив її. Однак вона має вже й новий, свій рід, і розуміє обов'язок перед ним. Саме тут і криється трагедія героїні, бо ці два обов'язки, що мусили б взаємодоповнювати і підкріплювати один одного, тепер постали перед Марусею. Трагедія Марусі не лише в тому, що вона відчула себе зрадницею, бо якби справа була лише в цій обставині, то героїня, звільнивши козаків-невольників і таким чином спокутувавши свій гріх перед народом, могла б повернутися з дітьми в Україну. Але вона реально усвідомлювала, що її малолітніх синів козаки не приймуть до свого середовища, бо вони «турченята», «гвалту слід...», себто носії чужого генетичного коду. Можна стверджувати, що для М.Старицького важливо було зобразити єдину в своєму державницькому виборі благородну національну сім'ю (Сохрон – Маруся – Мати): згадуємо, що по смерті Марусі мати просить Сохрона забрати дітей доньки і виховати в українському середовищі, щоб позбавити їх сліду рабського і чужорідного колективного позасвідомого.

Таким чином, аналітичний світогляд М.Старицького спрацьовує в драмі для аналізу колоніальної ситуації для жінки-українки: поневолене національне жіноче начало попри сильну спокусу інстинктивним еротичним потягом вивільняється й усвідомлюється, що згодом формує сильний світогляд, мужню жіночу позицію, а звідси – формує символічну родину в українській класичній літературі (єдність свідомих батька і матері). Такий ореол романтичної винятковості персонажів драми, їх ідеалізація, позбавлення автором їх типово людських якостей формує твір-міф, точніше скажемо,

драму-міф, завданням якої є, принаймні, через художній текст повернути українській нації символічну духовну могутність.

Висновки. Таким чином, Михайла Старицького можна назвати потужним мислителем, який окреслив органічний загальнолюдський і соціальний простір для буття національного характеру. У драмі «Маруся Богуславка» простежується психологія пророчого тексту, де жіноче інстинктивне начало має знівелюватися і постати нація свідомих українців. Так критична авторська свідомість постає на сторожі несвідомого національного комплексу. Наскрізним аналітичним поглядом Старицький показує, як перевага інстинктивних, несвідомих, архаїчних тенденцій над усвідомленими, конструктивними, державотворчими можуть зруйнувати українську свідомість. У підсумку також вкажемо на те, що у драмі «Маруся Богуславка» основою реалістичного, об'єктивного аналізу стає неприкаяна національна жіноча душа і митець заохочує читача до пізнання національного характеру в тій ідеальній проекції, яку сам витворює і пропонує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Поліщук Я. Між романтизмом і реалізмом. Історичний проект Михайла Старицького на тлі критики стереотипів / Я. Поліщук // Михайло Старицький: Постать і творчість: збірник праць всеукраїнської наукової конференції; Черкаси, 12-13 травня, 2004 р. / Редколег.: Поліщук В. Т. та ін. – Черкаси, 2004. – С. 21 – 35.
2. Мороз Л. З. Деякі особливості трагедії в українській драматургії другої половини XIX століття (фольклорна традиція і жанр) / Л. З. Мороз // Розвиток жанрів в українській літературі XIX – початку XX ст.. – К., 1986. – 182с.
3. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса / О.Забужко. – К., 2001. – 344с.
4. Поліщук В. Т. Художня проза Михайла Старицького. Проблематика й особливості поетики романів і повістей письменника / В. Т. Поліщук. – Черкаси, 2003. – 376 с.
5. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія / Н. Зборовська. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
6. Старицький М. П. Твори: у 2 т. Т. 2 / М. П. Старицький / Упоряд. і перед. Л. С. Дем'янівської. – К. : Дніпро, 1984. – 654с.
7. Томашівський С. Маруся Богуславка в українській літературі: Історично-літературний нарис / С. Томашівський. – Львів, 1991. – 75 с.

8. Володимир Коломієць. Художня трансформація фольклорних образів у творчості Михайла Старицького. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2004/N5/Art07.htm>.

Одержано редакцією – 22.10.2015

Прийнято до публікації – 10.12.2015

Summary. *Vertyporokh O. Project of Mykhailo Starytsky's conscious Ukrainian female (on drama «Marusia Boguslavka»).* In the article author's project of literary modeling of feminine images-characters in Mykhailo Starytsky's drama «Marusia Boguslavka» is studied, their psychosemantic features and features of the Hero myth are analyzed. Specificity of the national variant of conscious femininity, its iniquity and paradoxity is accentuated. It's proved that actualization of the national topic in Mykhailo Starytsky's literary works is clearly unfolded by the gender aspect such as formation of the national manliness and the national femininity. Feminine images of the drama are deeply studied especially image of Marusia Boguslavka with inherent strong willpower, mind, effective energy formed the national aristocratic position. Particularly sources of patriotism, true and faithful love to native land of Marusia Boguslavka, her unconscious and idealized feelings to Sokhron are accentuated. Psychosemantic of the main character evolution in captivity, her duality between feminine instinctive principle (love to Girey and children) and the collective national unconscious (actualized patriotism) is studied. It's indicated that by the idea and thematic aspects of the drama author's realistic moderately patriotic position is generated namely total awareness of colonialism and revival of national manliness. The following position of the author of drama is deduced that feminine instinctive principle should be leveled, so the nation of conscious Ukrainian people should appear that is the national feminine soul has been become a basis of the realistic, objective analysis-reflection. Mykhailo Starytsky encourages the reader to cognition of the national character in its ideal projection generated and proposed by him.

Key words: *the aristocratic code, the mental manliness, the national femininity, the conscious patriotism, the self-awareness, the individual unconscious, the collective unconscious, the Hero myth.*